

l'art de l'aigua

Aqua et ars in unum miscentur

Domènec Corbella (dir.)

l'art de l'aigua

l'art de l'aigua

Aqua et ars in unum miscentur

Domènec Corbella (dir.)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Universitat de Barcelona. Dades catalogràfiques

L'art de l'aigua : Aqua et ars in unum miscentur.

ISBN (Edicions de la Universitat de Barcelona)
978-84-475-3958-1

ISBN (Instituto de Investigação em Arte, Design
e Sociedade I2ADS) 978-989-98745-6-5

I. Corbella, Domènec, 1946-.

1. Aigua 2. Temes en l'art 3. Congressos

© Edicions de la Universitat de Barcelona

Adolf Florensa, s/n

08028 Barcelona

Tel.: 934 035 430

Fax: 934 035 531

www.publicacions.ub.edu

comercial.edicions@ub.edu

© dels detalls de la coberta i de l'interior, Domènec Corbella

© de les fotografies i de les il·lustracions, els seus autors

ISBN (Edicions de la Universitat
de Barcelona)

978-84-475-3958-1

ISBN (Instituto de Investigação em
Arte, Design e Sociedade I2ADS)

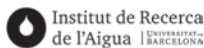
978-989-98745-6-5

DIPÒSIT LEGAL

B-2.472-2016

IMPRESSIÓ

Gráficas Rey

És rigorosament prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra. Cap part d'aquesta publicació, inclòs el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, transmesa o utilitzada per cap mitjà o sistema, sense l'autorització prèvia per escrit de l'editor.

ÍNDIX

- 9 **Pròleg**
María Jesús Montoro Chiner
- 11 **Prefaci**
Domènec Corbella
- 15 **Presentació**
Lourdes Cirlot
- 19 **Poètiques de l'aigua**
Teresa-M. Sala
- 27 **El agua y el Tao en la pintura oriental**
Domènec Corbella
- 35 **Diàleg de dualitats líquides**
M. Rosa Vives
- 39 **Duo. La simbiosis pictórica**
Han Yu Chi
- 43 **Escriure amb aigua sobre l'aigua**
Àlex Nogué
- 49 **Ice receding / Books reseeding**
Basia Irland
- 55 **Los misteriosos flujos del agua en la escultura de Cristina Iglesias**
Domènec Corbella
- 61 **30 Pinturas Brancas**
António Quadros Ferreira
- 67 **Á:P/A:B. Água:Porto / Aigua:Barcelona**
António Quadros Ferreira

Pròleg

María Jesús Montoro Chiner

Hi ha poques substàncies o fenòmens que es puguin veure des de tantes perspectives com l'aigua. La seva versatilitat i ubiqüitat en la naturalesa, les seves múltiples formes, motiven la investigació no només pels científics experimentals sinó també pels científics socials, els economistes i fins i tot els teòrics legals. Tots ells centren la seva atenció en aquest atractiu —m'atreiria a dir cobejat?— tema, l'aigua.

No obstant això, des del punt de vista artístic, l'aigua es converteix en una cosa completament diferent.

Però l'aigua, vista a través dels ulls de l'artista, és una altra cosa. Completament.

L'aigua ha inspirat obres immortals de la música. Un món de bellesa incomparable ha sorgit de les seves ones i els seus corrents. Sense aigua, què serien *Rusalka*, *L'or del Rin* o la simfonia *Pastoral*?

Evidentment, des de la perspectiva de l'artista, l'aigua es transforma en alguna cosa diferent i distintiva.

Seguint aquest fil, l'Institut de Recerca de l'Aigua de la UB organitza un seminari sobre la visió «ecoestètica» de l'aigua, hàbilment guiat per les mans artístiques del doctor Corbella. Aquest volum presenta les aportacions dels autors que es van presentar al seminari que es va celebrar el 4 de maig de 2015 a la Facultat de Belles Arts. El seu contingut en conjunt evoca alguna cosa que sovint oblidem: «aqua et ars in unum miscentur».

Prologue

María Jesús Montoro Chiner

There are few subjects or phenomena which may be viewed from as many perspectives as water. Its versatility and ubiquity in nature, its many forms, motivate investigation not only by experimental scientists of many stripes, but also by social scientists, economists and even legal theorists. They all focus their attention on this attractive (dare I say coveted?) substance: water.

However, from the artistic perspective, water becomes something else entirely.

But water, seen through the eyes of the artist, is something else. Entirely.

Water has inspired immortal works of music. A world of unsurpassed beauty has emerged from its waves and currents. Without water, what would *Rusalka*, *Das Rheingold* or the *Pastoral Symphony* be?

Evidently, through the artist's perspective water is transformed into something different and distinctive.

Following this thread, UB's Water Research Institute organized a seminar on the "eco-aesthetical" vision of water, capably guided by the artistic hands of Dr D. Corbella. This volume presents the collected contributions of the authors who presented at the seminar, which was held on 4 May 2015 at the Faculty of Fine Arts. Its contents collectively evoke something often forgotten: "aqua et ars in unum miscentur".

Presentación de la I Jornada Internacional de Investigación: «El arte del agua»

Domènec Corbella (dir.)

En primer lugar, debo darle las gracias a la vicerrectora, Dra. Lourdes Cirlot, por acompañarnos en la presentación de esta I Jornada Internacional de Investigación sobre el Arte del Agua, en la Facultad de Bellas Artes, organizada por iniciativa y encargo del Instituto de Investigación del Agua de la Universidad de Barcelona.

Esta jornada ha sido posible gracias a una persona, a la cual quiero agradecer en especial la confianza y todo el apoyo que nos ha brindado en la coordinación de la jornada, y el hecho de que haya facilitado la incorporación de las Bellas Artes en el Instituto de Investigación del Agua. Me refiero a su directora, en estos momentos en funciones, la Dra. M. Jesús Montoro Chiner, catedrática de Derecho Administrativo y Derecho Procesal de la UB, quien lamentablemente no puede estar presente en esta primera edición debido a otros compromisos académicos.

Me parece justo reconocer y darles las gracias asimismo a una serie de personas que han trabajado, colaborado o ayudado en la organización de esta jornada. En primer lugar, al personal técnico del Instituto de Investigación del Agua, las señoras Núria Casals y Petia Mitkova; los técnicos de la facultad, señores Paco Martínez y Salvador Tarragó; al becario Carlos Melchor, y a los profesores de la facultad: Dra. M. Rosa Vives, Teresa-M. Sala y Àlex Nogué, encargados de analizar y de hacer la presentación o glosa de las diferentes ponencias videográficas.

Esta jornada tiene por objetivo impulsar y dar a conocer la investigación de la vertiente creativa del agua, vinculada al ámbito de las bellas artes en un sentido amplio, plural y contemporáneo, donde el agua sea el elemento principal de motivación y generador de reflexión, análisis, producción y materialización de una determinada obra artística.

En las artes plásticas, el agua es utilizada en diferentes tipos de técnicas, especialmente las acuosas; sin embargo existe el llamado «arte del agua» por sus propiedades estéticas, y por ello es considerada arte en sí misma. Por ese motivo, nos ha parecido oportuno titular esta jornada como el Arte del Agua. Pero además de sus propiedades estéticas intrínsecas, utilizada en otros medios, o entornos, ha sido y es objeto de diferentes tratamientos creativos, expresivos y performativos, derivando en los últimos años hacia postulados conocidos como el arte ambiental, o la ecoestética, presentes en diferentes circuitos culturales destacados.

En esta jornada se darán a conocer diferentes tipos de manifestaciones artísticas innovadoras y se profundizará en el trabajo de artistas que han centrado su interés en la búsqueda de la poética, estética o simbolismo del agua, como elemento fundamental de sus propuestas creativas artísticas.

Como han podido observar en el programa, por imperativos logísticos y económicos no ha sido posible contar con la presencia física de todos los ponentes, sin embargo, ello no va a suponer una limitación de contenidos e interés, puesto que en todos los casos los respectivos autores han elaborado un vídeo ex profeso para la ocasión, que recogen aún más si cabe las ideas esenciales y condensadas de las temáticas investigadas.

No entraré a desvelar o explicar cada una de las ponencias, porque lo irán haciendo en cada momento los investigadores encargados ya mencionados, pero sí que, a modo de introducción general, me gustaría decir que se ha diseñado la mejor jornada posible teniendo en cuenta las circunstancias, las limitaciones presupuestarias y los compromisos profesionales de algunos de los ponentes previstos, que no han podido participar, como son Perajaume, Hiroshi Senju, Jaume Plensa o Mana Salhei. Sea como sea, pensamos que hemos conseguido abarcar distintas facetas del Arte del Agua.

En primer lugar, la Dra. Teresa-M. Sala, profesora titular de Historia del Arte de la UB, y coordinadora del Máster de Gestión del Patrimonio Cultural y Museología de la UB, nos presentará la ponencia titulada: *Poéti-*

cas del agua, a través de un recorrido temporal, en el que alterna aportaciones de artistas del pasado y del presente que han tratado el agua.

La Dra. Han Yu Chi, profesora del Departamento de Arte y Diseño de la Universidad Nacional Dong Hwa de Taiwán, especializada en pintura china y técnicas mixtas, ha realizado un vídeo titulado: *Duo. La simbiosis pictórica*, donde podremos ver los recursos y procedimientos técnicos que utiliza. Será presentado por la Dra. M. Rosa Vives, catedrática de grabado de nuestra facultad.

Las sesiones con Basia Irland, profesora emérita del Departamento de Arte e Historia del Arte de la Universidad de Nuevo México, donde creó un Programa de Artes y Ecología. Escritora, poeta, artista de instalaciones y activista, ha realizado un vídeo titulado: *Ice receding / books reseeded*, donde nos muestra una serie de proyectos de resiembra de semillas en distintos ríos intercontinentales. Será presentado por Àlex Nogué, catedrático de Pintura de nuestra facultad.

La artista española Cristina Iglesias, científica, ex profesora de escultura de la Akademie der Bildenden Künste de Múnich y premio Nacional de Artes Plásticas de 1999. La simbiosis agua-escultura de su obra se ha convertido en un referente de prestigio internacional, presente en los principales museos y ciudades del mundo. El vídeo realizado para la ocasión, titulado *Bajo la superficie* es presentado por el coordinador de la jornada, catedrático de pintura de la Facultad de Bellas Artes.

La ponencia titulada *30 Pinturas brancas*, a cargo del Dr. António Quadros Ferreira, profesor emérito de la Universidad de Porto, nos presentará un proyecto donde plantea una equivalencia lineal, formal y modular con los movimientos del agua, en un sentido metafórico. Acto seguido y como coordinador de un proyecto de investigación bilateral, el mismo Dr. Quadros Ferreira nos presentará el libro: *Agua:Porto / Agua:Barcelona*, una coedición de las universidades de Porto y de Barcelona llevada a cabo por Ediciones de la UB, en el que se reproducen las obras interdisciplinares realizadas por dos equipos de investigadores

de Porto y de Barcelona, formados respectivamente por: António Quadros Ferreira, José Ramalheira Vaz, Mário Bismarck, Paulo Luís Almeida, por parte de Porto, y Barcelona: Domènec Corbella, M. Rosa Vives, Pep Mata i Atilio Doreste.

Como verán, en su conjunto las seis ponencias abarcan distintos campos y áreas de conocimiento como: la teoría, la estética, la poética, el simbolismo, la tradición pictórica oriental, la instalación performativa, la ecología, la escultura naturalista y la pintura en su vertiente más conceptual, estructuralista y minimalista.

Deseo de todo corazón que la jornada sea útil, en especial a todos los estudiantes presentes, y que, además del contenido temático del agua, sirva para activar nuestro cerebro más espiritual, por la refinada calidad —yo diría— de los contenidos poéticos, sensibles, estéticos, y conceptuales también, de las propuestas de los artistas seleccionados.

L'art de l'aigua

Lourdes Cirlot

El fet de poder presentar aquesta Jornada Internacional de Recerca sobre «l'art de l'aigua» que organitza la Universitat de Barcelona em produeix una enorme satisfacció. És per això que vull d'entrada agrair al Dr. Domènec Corbella que m'hagi convidat a fer aquesta presentació a la Facultat de Belles Arts.

Sempre m'han fascinat els temes artístics que giren al voltant de l'aigua i del seu significat simbòlic tal com es pot inferir de la lectura de l'obra de Gaston Bachelard o de la de Carl-Gustav Jung.

A més a més, també m'ha interessat profundament la iconografia de determinades obres en les quals l'aigua té un protagonisme indiscutible. Ja des de les creacions escultòriques gregues es coneixen obres de figures femenines que es caracteritzaven perquè duïen els «vestits mullats».

Durant molts anys, l'aigua ha estat present tant en les pintures de caràcter religiós com en les mitològiques i en totes elles ha tingut sempre un paper decisiu.

No obstant això, és la pintura romàntica la que enalteix el paisatge marí d'una manera gairebé sobrenatural, tal com s'observa en certes obres de Caspar David Friedrich. Així mateix, els simbolistes i preraphaelites com Arnold Böcklin, amb la seva meravellosa pintura *L'illa dels morts*, o bé la coneguda *Ofèlia* de John Everett Millais constitueixen un clar exemple d'aquest tipus de pintura.

A finals del segle XIX, els impressionistes van incorporar no poques vegades llacs, estanys, rius i mars en les seves composicions. Ja al segle XX, a totes les obres de les primeres avantguardes —fauvisme, expressionisme, cubisme, futurisme i surrealisme— l'aigua sorgeix pertot

arreu. Fins i tot en les tendències abstractes inicials o en les segones avantguardes, com ara l'informalisme o l'expressionisme abstractes, es poden detectar fàcilment elements pictòrics que connecten amb la idea de les aigües.

Tanmateix, el moment en què l'aigua adquireix de nou un gran protagonisme és dins el moviment anomenat Land Art. Artistes com Robert Smithson amb el seu *Spiral Jetty*, Michael Heizer, Walter de Maria, Ana Mendieta, etc., van utilitzar l'aigua en el seu estat natural. Sense l'aigua, moltes de les obres que es van dur a terme en plena natura no haurien estat possibles.

Més endavant, ja a la darrerïa del segle xx i a començaments del xxi, molts artistes dels videoart, amb Nam June Paik al capdavant, han utilitzat també l'aigua com a element essencial en algunes de les seves creacions.

Un dels artistes més famosos que utilitza constantment l'aigua real per a crear les seves obres filmades és Bill Viola. Els resultats són absolutament increïbles, tal com es pot observar en la instal·lació immensa titulada *Five angels for the Millennium*.

L'aigua és, doncs, un dels elements amb més presència en les creacions artístiques i gràcies a ella són moltes les obres que ens permeten, no només l'apropament a la natura real, sinó també la percepció del seu significat simbòlic profund, inherent al seu caràcter purificador.

POÈTIQUES DE L'AIGUA¹

Teresa-M. Sala

A partir de *L'aigua i els somnis* del pensador francès Gaston Bachelard ens endisem en la qüestió de la imaginació poètica. Certes formes imaginants que s'endinsen en el fons de l'ésser i volen trobar-hi allò que és primigeni i etern. Ens situa en una mena de poètica de la raó construïda d'imatge i somni, amb una invitació explícita als filòsofs a instruir-se llegint els poetes. L'obra forma part d'un quartet d'assajos en els quals l'autor explora la psicologia dels elements (l'aigua, la terra, l'aire i el foc). Un itinerari que també els artistes han sabut plasmar, amb un ordre de sentit marcat per l'atracció del sentiment poètic, i que esdevé una bona manera de visualitzar llegendes, relats populars, metàfores literàries i símbols.

Les tradicions cosmogòniques mítiques situen al principi Oceà, que, segons els grecs pensaven, era un riu que envoltava el món. A la *Ilíada*, Oceà és la gènesi de totes les coses i Tetis, la mare. I de la seva unió nasqueren tres mil oceànides o nimfes del mar i tots els oceànits, que són els rius, les fonts i els llacs. En la majoria de mites sobre la creació, les aigües primordials són la font de la qual sorgeix tot el que és viu. En els textos bíblics es parla de l'abisme o de l'oceà primordial com a fonament de la plataforma circular terrestre, lloc d'on brollen les fonts d'aigua dolça i els mars. D'aquesta manera és com apareix representat a les miniatures que il·luminen la Bíblia de Souvigny Moulins.

A més a més, si diem que la Terra és el planeta blau, és sobretot per la gran quantitat d'aigua que hi ha a la superfície. De fet, més que planeta terra s'hauria d'anomenar planeta oceà.

¹ Aquesta comunicació s'insereix en el projecte de recerca del Ministerio de Economía y Competitividad «Biología i simbolisme a la Barcelona del 1900» (HAR2012-35927) de la Universitat de Barcelona (214 SGR 834).

La permanència meravellosa de la vida ha estat relacionada amb l'aigua; el destí, amb el mar. La força vivent de les aigües es troba en el fluir i el canvi constant: «El riu no és el mateix; nosaltres tampoc», deia el filòsof grec Heràclit (segle v aC). L'aigua és una metàfora del transitori, és una de les substàncies essencials per a la vida, encara que també és un element de dissolució. Símbol complex, vivifica i fecunda alhora que fa referència a la mort.

Com diu Bachelard, l'ésser humà té el destí de l'aigua que corre. L'aigua és realment l'element transitori. L'ésser consagrat a l'aigua és un ésser en el vertigen que mor a cada minut. La mort quotidiana és la mort de l'aigua. I l'aigua corre sempre, cau i conclou en la seva mort horitzontal.

«L'aigua és el vehicle de la naturalesa», deia Leonardo. Un mitjà que es mou i que, tal com veiem a la *Verge del canceller Rolin* de Van Eyck, esdevé també riu encarrilat en un paisatge construït per l'home.

A partir del moviment romàntic va canviar la forma de concebre el món, amb l'emergència d'una nova sensibilitat que s'endinsava en la introspecció meditativa o que empenia l'acció dramàtica. Els sentiments envers la natura enceten una recerca infinita de sensacions emotives i estètiques que es manifesten poèticament mitjançant la finestra oberta que representa l'obra d'art. El gaudi estètic del paisatge ens fa descobrir punts de vista i maneres diverses d'interpretar la realitat. L'imaginari romàntic es compon d'escenaris amb maresmes, ruïnes boiroses o crepusculars, castells o catedrals humits i misteriosos, pluges tempestuoses i aigües que ofeguen o fan naufragar. Victor Hugo, considerat «l'home oceà», representa el mar com el destí, amb un navili lluitant contra corrent, però portat per l'onada. Si els romàntics, com Caspar David Friedrich, plasmen el paisatge a través de la mirada interior, de la contemplació en solitud, la paradoxa en clau contemporània entre els elements la mostra de forma magistral Bill Viola a través dels màrtirs. Aquest artista utilitza l'aigua en la majoria de les seves obres. Sembla ser que de petit va caure en un llac mentre jugava amb el seu cosí. I quan era dins l'aigua, quasi ofegant-se, sentí una gran tranquil·litat que el va marcar durant tota la vida. En el ressorgir de l'aigua podem

dir que per a ell l'aigua significa moltes coses: alegria, por, moviment, plaer, mort. Sembla fer-se ressò de la frase del poeta romàntic Novalis quan als *Himnes a la nit* diu que «l'aigua és la flama mullada».

La font

«La font és un naixement irresistible. Un naixement continu», diu Gaston Bachelard. De la *font del paradís* sorgeixen els quatre rius que es corresponen als quatre punts cardinals. Es representa al centre d'un jardí, d'un edifici, d'una ciutat com a símbol de la vida, la joventut i l'amor. Així és com Giovanni Segantini pinta *L'amor a la font de la vida*. També pot esdevenir la font de l'eterna joventut. La font de l'amor posa en relació l'aigua, la purificació del cos i l'erotisme. El bany de purificació té com a objectiu primordial l'eliminació del pecat i l'elevació cap a una nova vida. El baptisme, les ablucions, el bany i la benedicció amb aigua beneïda són purificacions i un renéixer a partir de l'aigua.

I encara, el poema-objecte quotidià d'una font convertida en obra ens endinsa en la poètica de Joan Brossa.

Camins i miralls d'aigua

La terra recull la rosada i la pluja en un maridatge amorós amb l'aigua que ve del cel (*ros caelestis*, suor del cel o saliva dels astres). Són les nocces del cel i la terra. I els rius i els paisatges fluvials són aigües vives i fluents. Paisatges fluvials que simbolitzen la vida terrestre, la vida natural, el flux, el canvi i la transformació. Transitem per l'obra de Fabrizio Plessi, el moviment de l'aigua captat per Gustav Klimt, l'essència de les obres d'Amparo Sard, les al·legories de la música i els camins de reflexos d'aigua de Chema Madoz.

Escoltem paisatges sonors dels *nocturns* de Whistler i les composicions de Debussy. Ens deixem seduir per dones d'aigua que entonen el cant de les sirenes.

